

GYÖRKEI JENŐ

A SPANYOLORSZÁGI NEMZETKÖZI BRIGÁDOK MEGALAKULÁSÁNAK 40. ÉVFORDULÓJÁRA

Spanyolország — negyven évvel ezelőtt — államformáját tekintve köztársaság volt. 1931. április 14-én XIII. Alfonztt megfosztották trónjától. 1936. február 16-án parlamenti választásokat tartottak, amelyen a népfrontba tömörült baloldali haladó pártok ragyogó győzelmet arattak. 475 mandátumból 269-et a népfront pártjai kaptak meg — 148 képviselővel többet, mint az előző, 1933-as választásokon.¹ Ezek után a reakció megértette, hogy legális, törvényes keretek között nem képes a történelem kerekét visszaforgatni, ezt csak katonai puccs útján, diktatórikus módon teheti. A spanyol kormány ugyanakkor súlyos hibát követett el: a reakciós erőket meghagyta gazdasági és társadalmi pozícióikban és tűrte, hogy állandóan támadják a köztársaságot. Még a legreakciósabb tisztek és tábornokok is megmaradtak beosztásukban. A fasiszta elemek nyugodtan szervezkedhettek, gaztetteik megtorlatlanul maradtak.

Ilyen előemények után, 1936. július 18-án, Spanyolország fasiszta puccsra ébredt. A hadsereg néhány egysége Marokkóban és az Ibériai-félszigeten felázadt a köztársaság ellen. A lázadók, a marokkói mór alakulatok, valamint az idegenlégiók — Franco tábornok vezetésével, Hitler és Mussolini hathatós támogatásával — a Spanyol Köztársaság törvényes kormányára törtek.

Már az első napokban megmutatkozott a spanyol nép hősi helytállása, elszántsága és a köztársaságot megvédeni akaró szilárd elhatározása. A népi milícia alakulatai szinte spontánul jöttek létre. Ekkor született a híres 5. ezred is, a „Quinto Regimiento”, a kommunista párt fegyveres alakulata. Ez nem volt más, mint kiképző, szervező bázis, amely menetzászlóaljkat hozott létre és indított a frontra. A párt összesen 70 ezer katonát adott a szabadság szent ügyének.²

Július végére kialakultak az arcvonalak. Világosan lehetett látni, mely területek azok, ahol a köztársaság szilárdan megvetette a lábát. Az ország mintegy kétharmada — a fővárossal és a fontosabb központokkal — a köztársaság fennhatósága alatt maradt.

A német, olasz és portugál intervenció nélkül a köztársaság rövid idő alatt leszámolt volna a lázadókkal, Németország és Olaszország segítsége azonban megmentette Francót. A fasiszta hatalmak beavatkozása a lázadók javára döntötte el az erőviszonyok alakulását. Az intervenciósök élőerőben mintegy 300 ezer katonával segítették a fasiszta puccsistákat, de az élőerő mellett legalább olyan jelentős volt, ha nem jelentősebb, az a hatalmas mennyiségű

¹ Guerra y Revolucion en España 1936—1939. Moscu, 1966. I. k. 80. o.

² Enrique Lister: La defensa de Madrid. Batalla de Unidad. (Madrid védelme. Az egységért vívott harc) 1945., valamint Guerra y Revolucion en España 1936—1939. Moscu, 1966. I. k. 302. o.

hadianyag, amit Franco tábornok támogatóitól kapott. A pusztá adatok felsorolása is elképesztő intervenció katonai erőt tanúsít: Németország például 650 katonai repülőgépet — közöttük olyan típusokat, mint a Heinkel 51, a Messerschmitt 109 és a Heinkel 111 —, 200 harckocsit és 700 löveget bocsátott a spanyol fasiszták rendelkezésére; az olasz fasiszták pedig, mintha csak a németekkel versengtek volna, ezer repülőgéppel vettek részt a polgárháborúban. Ezek közül 763 volt a bombázó és vadászgép. A katonai pilóták és hajózók száma 5699 főt tett ki, míg a polgári légiközlekedés 312 embere volt jelen Spanyolországban. Ezen felül 950 harckocsit és páncélautót, 1930 löveget, 8759 állványos géppuskát és golyószórót, 10 135 géppisztolyt, 7633 gépkocsit, 800 traktort adtak — 14 milliárd líra értékben — a spanyol lázadóknak.³

A külföldi beavatkozást és annak mértékét vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy ez a háború kezdettől fogva meghaladta egy polgárháború méreteit; a spanyol háború a fasiszmus és a demokrácia erőinek nemzetközi küzdőtere lett. A német, olasz és portugál fasiszták beavatkozásukkal azt tűzték ki célul, hogy Spanyolországban fasiszta diktatúrát teremtenek, hogy ezzel Európában a „bolsevizmus” terjedését meggátolják.

Joggal állapította meg a háború jellegével kapcsolatban a köztársasági hadsereg egyik tisztje, hogy ez a háború „véres bikaviadalnak tűnt. Arénává vált a félsziget, de a torreadorok jó része külföldi volt”.⁴

A fasiszta hatalmak intervenciója folytán a háború Spanyolország nemzeti tragédiájává vált.

*

Míg az egyik oldalon a fasiszmus erői tömörültek és Németország, valamint Olaszország részéről minden támogatást megkaptak, addig a Spanyol Köztársaság teljesen magára hagyatva harcolt szabadságáért, nemzeti függetlenségéért.

A köztársaság védőinek helyzete tovább romlott, amikor a magukat demokratikusnak nevező államok — Anglia és Franciaország — kormányai meghirdették a „be nem avatkozás” bűnös politikáját. Ezek a kormányok nemcsak az intervenciót legalizálták ily módon, hanem semleges szólamaikkal súlyosan sértették a köztársaság kormányát is. A francia népfrentkormány elnöke, a szocialista Leon Blum, már 1936. július 25-én, egy héttel a fasiszta puccs után leállította a Spanyolországba irányuló fegyverszállítást. Ekkor hangzottak el Giral miniszterelnök szavai:

„Mi nem kívánjuk, hogy önök segítsenek nekünk, csak azt akarjuk, ... ne büntessenek bennünket azért, mert ellenünk lázadás tört ki.”⁵

A be nem avatkozásról szóló egyezmény elvileg megtiltotta, hogy a két

3 Az intervenció méreteire vonatkozó számadatokat, mint a leghitelesebb forrásból, a „Szo-lidarnosztj narodov sz iszpanskoj Reszpublikoj 1936—1939” c. gyűjteményes kötet szerkesztői bevezetőjéből, valamint C. Colombo (olasz), H. Teubner (német), és D. Picker (szovjet) professzorok tanulmányaiból merítettem. Moszkva, 1972. 3—7., 112., 137., 247. o.

4 J. Descola: Histoire d'Espagne. Párizs, 1959. 554. o. Idézi: J. Garcia: Spanyolország a XX. században c. művében. Budapest, 1974. 201. o.

5 Luigi Longo: Die Internationalen Brigaden in Spanien. Berlin, 1958. 26. o.

harcoló fél bármelyikének fegyvert és hadfelszerelést adjanak el, vagy szállítsanak. Leon Blum ezzel cserben hagyta az antifasiszta összefogás ügyét, szégyenletes módon megcsúfolta a népfront eszméjét, amelynek miniszterelnökségét köszönhette.

A benemavatkozási egyezmény nem volt egyéb, mint komédia. Németország, Olaszország és Portugália — noha aláírták — kezdettől fogva túltették magukat az egyezményen. Francóék folyamatosan kapták a katonai egységeket és a fegyverszállítmányokat. Ez nagy segítséget jelentett számukra.

A Benemavatkozási Bizottságban ott volt a Szovjetunió képviselője is. A szovjet kormány a spanyolországi vérontás megszüntetése és az európai béke megvédése céljából csatlakozott az egyezményhez. Az a cél vezette, hogy e nemzetközi fórumon a spanyol nép érdekeit védelmezze. A bizottságot olyan fórumnak tekintette, amelyen leleplezhette az intervenciókat, és az egyezményt állandóan megszegő imperialista hatalmakat.

A benemavatkozási politika két fő zászlóvivője Anglia és Franciaország volt.

A Szovjetunió, miután meggyőződött arról, hogy a Benemavatkozási Bizottság imperialista hatalmai tovább folytatják a lázadók anyagi és katonai megsegítését és ezzel a köztársasági Spanyolország rovására változtatják meg az erőviszonyokat, képviselője útján 1936 októberében a Bizottságban is és a Népszövetségben is kijelentette: „... feloldva érzi magát a szerződésben vállalt kötelezettségei alól”,⁶ s egyben követelte, „a Spanyol Köztársaságnak adják vissza a jogot ahhoz, hogy fegyvert vásárolhasson külföldön a szokásos kereskedelmi alapon.”

A Benemavatkozási Bizottság ténykedésének célja a köztársaság megfojtása volt. Létrehozása szabad kezet adott a fasizmusnak és ezzel a burzsoázia többszörös árulást követett el. Elárulta a polgári demokratikus elveket, de elárulták az imperialisták saját nemzeti érdekeiket is, és ez az árulás egyenes úton vezetett Münchenhez.

Az egyetlen ország, amelynek képviselői a nemzetközi fórumokon is következetesen harcoltak a spanyol nép szabadságáért, a Szovjetunió volt. A szovjet nép az erkölcsi segítségen kívül jelentős anyagi támogatást is nyújtott a köztársasági Spanyolországnak.

*

A spanyol nép szabadságát fenyegető veszély az egész világ munkásságát felrázta. A haladó gondolkodású emberek tömegei megborzadtak a fasizmus ilyen arcátlan, nyílt támadásától. Világszerte egymást követték a spanyol nép megsegítésére irányuló akciók és ezek élén mindenütt a kommunista pártok álltak.

Azt a hatalmas rokonszenvet, amely a spanyol nép és köztársasága iránt támadt, José Diaz, a Spanyol Kommunista Párt főtitkára így jellemezte:

„A spanyol nép hősie védekezése felrázta az egész világot. Londontól New

6 I. M. Majszkij: Iszpanszikije Tyetragyi. Moszkva, 1962. 26. old.

Yorkig, Párizstól Moszkváig, Argentínától a skandináv államokig egyetlen jelszó hangzik: Szolidaritás a hős spanyol harcosokkal!”⁷

Mindaz a segítség, mely július—augusztus folyamán Spanyolországba érkezett, elenyésző volt ahhoz képest, amit a lázadók Németországtól és Olaszországtól kaptak. A spanyol nép, a köztársasági Spanyolország ezért a nemzetközi szolidaritás további hathatós segítségét kérte a világ dolgozóitól.

1936 szeptember—októberében nyilvánvalóvá vált, hogy a spanyol köztársaság megsegítésére az anyagi támogatás nem elegendő. A nemzetközi munkásszolidaritás ekkor még magasabb szintre lépett, melynek legszebb példáit nyújtották a világ szabadságszerető fiai. Sokan érezték parancsoló szükségességét annak, hogy a legaktívabb támogatást nyújtsák a fasiszta agresszió ellen, fegyverrel segítsenek a Spanyol Köztársaságnak. Ezek és ezrek indultak útnak, hogy fegyverre keljenek a veszélyben forgó spanyol nép védelmében.

A nemzetközi önkéntesek létszámát csak megközelítő pontossággal állapíthatjuk meg. Erre vonatkozóan eltérőek a vélemények és a megállapítások. A legtöbbet emlegetett szám a harmincötezer,⁸ de Walter tábornok — Karol Świerczewski, a 35. hadosztály parancsnoka —, teljesen hihetően, negyvenkétezer főben állapította meg a nemzetköziesek összlétszámát.⁹ A Népszövetség Katonai Ellenőrző Bizottságának 1938 őszén 12 144 internacionalistáról volt tudomása. 1936—39 között viszont — véleményük szerint — összesen 32 109 volt a nemzetközi brigádok létszáma.¹⁰

Mindezek közül Karol Swierczewski közlése a legelfogadhatóbb szám, ezt erősíti meg a mai, nemzetközi méreteken folyó kutatómunka is.

A legnagyobb lélekszámú francia önkéntesek képviselték hazájuk haladó erőit. Összesen 8500 francia harcolt spanyol földön¹¹ és háromezren áldozták életüket közülük a spanyol nép szabadságharcában. (A második világháború francia ellenállási mozgalmában további háromezer volt spanyolos halt hősi halált.)

A francia önkéntesek után létszámúban a legnagyobb tömeget az antifasiszta német önkéntesek jelentették. A polgárháború ideje alatt számuk öt-ezer volt.¹² A német önkéntesek többségükben politikai emigránsok voltak, de voltak olyanok is soraikban, akik a fasiszta Németországból, a legnagyobb áldozatokat vállalva, szökve siettek a spanyol nép segítségére. Közülük nem egy a Gestapo kínzókamráit, börtöneit, koncentrációs táborait megjárva érkezett spanyol földre.

A német önkéntesek sorában a kommunisták mellett voltak szép számmal szociáldemokraták és párton kívüliek is. A munkások és parasztok mellett ott

⁷ José Diaz: Válogatott cikkek és beszédek. Budapest, 1951. 118. o.

⁸ K. L. Majdanik: Iszpanszkij Proletariat v nacionalno — revolucionnoj vojne. Moszkva, 1960. 205. o.; M. Aszkarate—I. H. Szandoval: 896 dnyeij borbi. Moszkva, 1964. 81. o.; José Garcia: Iszpanyija XX. veka. Moszkva, 1967. 228. o. Magyarul: Garcia: Spanyolország a XX. században. 205. o.

⁹ „Isztoriczeszkij Arhiv” 1962. 2. szám. 172. o. Karol Swierczewski tanulmánya.

Swierczewski, Karol (1897—1947) lengyel kommunista, eredeti foglalkozása vasmunkás. Az első világháború éveiben Moszkvában dolgozott és kapcsolatba került a bolsevikokkal. Részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborújában. Spanyolországban Walter néven vált ismertté, tábornoki rendfokozatban előbb brigád-, majd hadosztályparancsnok. 1945 után Lengyelország hadügyminiszter-helyettese. Ellenforradalmárok ellen vívott harc során halt hősi halált.

¹⁰ Szolidarnosztj narodov sz Iszpanszkij Reszpublikoj 1936—1939. i. m. 15. o.

¹¹ Uo.: 302. o. R. Michaut tanulmánya a francia önkéntesekről.

¹² Uo.: 128. o. H. Teubner professzor tanulmánya a német önkéntesekről.

küzdöttek az értelmiség legjobbjai is. Ismert írók, költők, zeneszerzők, festőművészek, szobrászok érkeztek Spanyolországba, mint például Ernst Busch, Erich Weinert, Ludwig Renn, Bodo Uhse és még sokan mások, hogy tehetségüket a spanyol nép szolgálatába állítsák.

Az ötezer német önkéntes közül háromezer nem tért vissza a csatamezőről. Az életben maradottak részt vettek a francia ellenállási mozgalomban és a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújában, folytatva a fasizmus ellen Spanyolországban kénytelen-ségből félbehagyott harcot.

A lengyel önkéntesek hasonló számban vették ki részüket, mint a németek. Létszámuk ötezer fő volt.¹³

A spanyol polgárháborúban mintegy 250 internacionalista orvos is katonai szolgálatot teljesített. Ezek közül 41 volt lengyel; 20 zászlóaljorvos, négy brigád-főorvos és egy hadosztály-főorvos került ki közülük.

A lengyel önkéntesek közül 3200 spanyol földön halt hősi halált. Akik a spanyol polgárháborút túléltek, mind részt vettek a második világháború antifasiszta mozgalmában, fegyverrel küzdöttek, harcoltak mindenütt, Dániától Jugoszláviáig, Franciaországtól az orosz sztyeppékig. Sokan a szovjet hadsereg oldalán, a 2. lengyel hadsereg soraiban, Leninótól az Elbáig úzték, verték a német fasisztákat.

Az olasz antifasiszták mintegy négyezer önkéntese támogatta a spanyol nép küzdelmét. Közülük 1822 volt kommunista, 137 szocialista, 124 anarchista és 55 radikál-demokrata; legtöbbjük pártonkívül volt.¹⁴

Az olasz önkéntesek döntő többsége emigrációból — Franciaországból, Belgiumból, a Szovjetunióból, Svájcban és San Marinóból érkezett spanyol földre.

Az első olasz reguláris alakulat, zászlóalj, Giuseppe Garibaldinak, Olaszország nemzeti hősének nevét vette fel és e nevet viselte később a 12. nemzetközi brigád is. Az olasz önkéntesek közül több mint 600 spanyol földön halt hősi halált és mintegy kétezeren sebesültek meg. Az életben maradottak tevékenyen kivették részüket a második világháború partizánmozgalmából is. A francia ellenállási mozgalomhoz mintegy ezer garibaldista csatlakozott, akik közül Franciaországban száz halt hősi halált, de részt vettek még a belgiumi, hollandiai, a luxemburgi, a jugoszláviai és az olaszországi népfel szabadító és partizánmozgalmakban is. Az 1943—45. években Luigi Longo — a spanyolországi nemzetközi brigádok hajdani főkomisszárja — vezető szerepet játszott az olaszországi partizán- és ellenállási mozgalomban.

Az olaszok után létszámban az Amerikai Egyesült Államok harcosai következnek. Noha e földrész távol esik a spanyol hadszíntértől, mégis mintegy háromezer önkéntes érkezett onnan spanyol földre.¹⁵

A spanyol polgárháború teljes ideje alatt, 1936—1939 között, összesen kétezer angol önkéntes fogott fegyvert a spanyol nép szabadságáért. Ezeknek 80 százaléka a munkásosztályhoz tartozott.¹⁶ Mellettük jelentős számban voltak értelmiségiek is. Az angol értelmiség legkiemelkedőbb képviselője, Ralph

13 Uo.: 193. o. A lengyel partizán szövetség spanyolos bizottságának kollektív tanulmánya.

14 Uo.: 152. o. C. Colombo tanulmánya az olasz önkéntesekről.

15 Uo.: 264. o. A. Landis tanulmánya az Amerikai Egyesült Államok önkénteséről.

16 Uo.: 82. o. Nan Green tanulmánya az angol önkéntesekről.

Fox¹⁷ angol író, történész, publicista és esztéta, 1920 óta tagja volt az Angol Kommunista Pártnak és mint század politikai biztos 1937 januárjában halt hősi halált. Az angol önkéntesek között 11 orvos teljesített szolgálatot.

A nemzetközi önkéntesek kötelékében 1700 osztrák antifasiszta harcos küzdött: többségükben közvetlenül Ausztriából érkeztek Spanyolországba. Nagy részük a Schutzbund¹⁸ osztagaiban szerezte meg a katonai alapismereket és az 1934-es februári bécsi felkelés harcaiban is részt vett.

A 11. nemzetközi brigád első parancsnoka, Emilio Kleber¹⁹ tábornok, szintén osztrák származású volt. Ausztriában született és nevelkedett, a Szovjetunióból sietett Spanyolországba. 1936 őszén kiemelkedő szerepet játszott Madrid védelmében.

Az osztrák önkéntesek szinte valamennyi fegyvernem kötelékében harcoltak. Voltak közöttük vadászpilóták, páncéltörő, tábori, és légvédelmi tüzérek, az egészségügy területén is több osztrák orvos szolgálta a spanyol nép ügyét. Az 1700 osztrák önkéntes közül 700 maradt²⁰ örökre Spanyolországban.

A cseh és szlovák önkéntesek száma szintén körülbelül kétezer volt. Közülük 1300 egyenesen Csehszlovákiából indult el, a többi emigrációból. A legnagyobb számban a 129. nemzetközi brigádban szolgáltak. A spanyol nép szabadságharcában több mint 400 cseh és szlovák internacionalista halt hősi halált.²¹

A spanyol polgárháborúban 1600 jugoszláv önkéntes is harcolt,²² akik részben hazájukból és részben emigrációból érkeztek a nemzetközi brigádok soraiba. Az 1600 önkéntes között Jugoszlávia valamennyi népe — horvátok, szlovének, szerbek, makedónok és montenegróiak — képviseltette magát. A széles körű szolidaritási mozgalmat Josip Broz Tito, a JKP titkára vezette.

A jugoszláv önkéntesek ott voltak valamennyi nemzetközi brigádban, de elsősorban a „Dimitrov”, a „Djakovič” és a „Masaryk” zászlóaljokban. A 15. nemzetközi brigád parancsnoka a jugoszláv Vlagyimir Čopič alezredes volt.²³ Ezenkívül még hat nemzetközi zászlóaljnak volt jugoszláv parancsnoka. A jugoszláv munkásosztály fiai mellett nem kis számban vettek részt a szabadság-

17 Fox, Ralph Winston (1900—1937) angol marxista író, történész, publicista és esztéta, 1920-tól tagja az Angol KP-nak. 1936-ban az elsők között ment Spanyolországba és részt vett a nemzetközi brigádok szervezésében. A 14. nemzetközi brigád kötelékében, mint az angol-ír zászlóalj egyik századának politikai biztosa, 1937. január 3-án, a Loperánál vívott harcokban hősi halált halt.

18 Szolidarnosztj narodov sz Iszpszankoj Reszpublikoj 1936—1939. I. m. 44. o. *M. Stern* tanulmánya az osztrák önkéntesekről.

Schutzbund = védelmi szövetség: az osztrák szociáldemokrata párt fegyveres szervezete az 1920—30-as években. Mintegy 85 ezer tagja volt. A munkásosztály legfőbb harci szervezetévé vált a reakció elleni küzdelemben. Jelentős szerepet játszott az 1934 februári munkásfelkelésben, melynek leverése után tagjainak nagy része a kommunista párthoz csatlakozott.

19 Kleber, Emilio (eredeti neve: Stern, Manfred) a spanyol néphadsereg tábornoka, a 11. nemzetközi brigád első parancsnoka.

Az osztrák—magyar hadseregben tisztként szolgált. Az első világháborúban orosz fogságba esett, ott ismerkedett meg a marxizmussal, a bolsevikok tanításaival és csatlakozott az orosz nép forradalmi mozgalomához. Részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborújában. 1936-ban a Szovjetunióból Spanyolországba ment, 1937 végén tért vissza. 1938-ban a személyi kultusz áldozata lett.

20 Szolidarnosztj narodov sz Iszpszankoj Reszpublikoj 1936—1939. I. m. *M. Stern* tanulmánya, 45. o.

21 Uo.: 314. o. *Francisek Kruzik* tanulmánya a csehszlovák önkéntesekről.

22 Uo.: 350. o. A Spanyol Köztársasági Hadsereg volt jugoszláv önkéntesei szövetségének kollektív tanulmánya a jugoszláv önkéntesekről.

23 Čopič, Vlagyimir, szerb kommunista, a spanyol néphadsereg alezredese, a 15. nemzetközi brigád parancsnoka. Mint az osztrák—magyar hadsereg tisztje, esett orosz fogságba. Ott ismerkedett meg a marxizmussal, részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborújában. 1936-ban Spanyolországba siet, hogy fegyverrel harcoljon a fasiszmus ellen. 1937 végén visszatér a Szovjetunióba, 1938-ban a személyi kultusz áldozata lett.

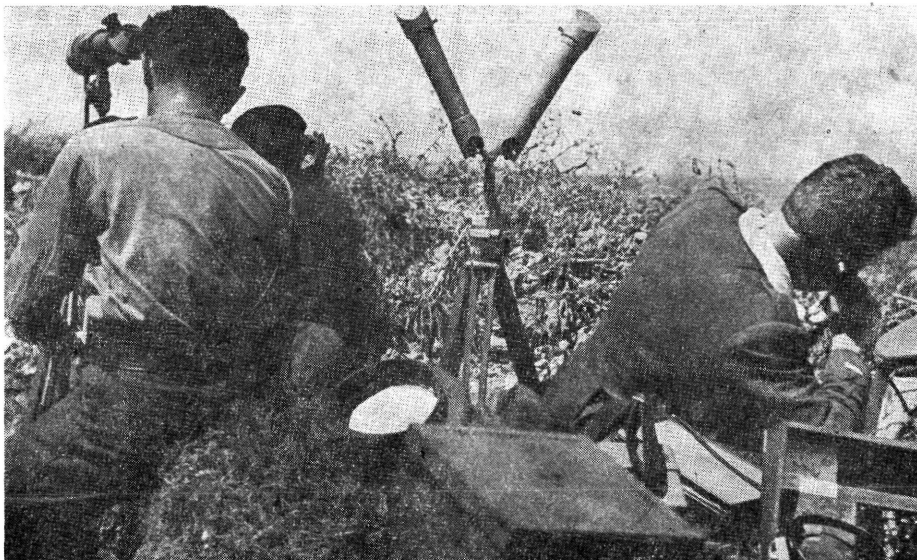
narcban jugoszláv értelmiségiek is. 15 orvos, 17 mérnök, 11 tanító, kívülük újságírók, ügyvédek, színészek, művészek és tisztviselők harcoltak a nemzetköziek soraiban. A jugoszláv asszonyok is ott voltak a férfiak oldalán a csatasorban, mint orvosok és ápolók.

A jugoszláv önkéntesek közül ezer spanyol földön halt hősi halált. Az életben maradottak valamennyien kivették részüket a második világháború antifasiszta ellenállási és partizánmozgalmaiban. Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Lengyelországban és a Szovjetunióban 150 antifasiszta — volt spanyolos — áldozta életét a fasizmus elleni harcban. Kétszázötven volt spanyolországi harcosnak sikerült Franciaországból illegálisan — Németországon keresztül — hazatérni. Ezek aktív harcosai lettek a jugoszláv népfelszabadító háborúnak. A horvát partizánmozgalom vezérkari főnöke Ivan Gosnjak volt, aki Spanyolországban századosi rendfokozatban a „Dimitrov” zászlóalj parancsnokának, Szalvay Mihálynak, volt a helyettese. Gosnjak a szocialista Jugoszláviában hadseregtábornok, honvédelmi miniszter lett.

A szovjet emberek, amikor az internacionalizmus eszméje azt kívánta, hogy fegyvert fogjanak a spanyol nép védelmében, tétovázás nélkül cselekedtek. Bár szám szerint nem sokan voltak, katonai vezetőik fontos szerepet játszottak a spanyol nép harcában.

A polgárháborúban Spanyolországban több mint kétezer szovjet önkéntes harcolt. 772 fő a légierőnél szolgált mint pilóta, hajózó, tanácsadó és technikus, 222 volt az összefegyvernemi tanácsadók és instruktorok száma, hetvenheten a flottától (hadihajós, tanácsadó és instruktor) érkeztek; száz fő tábori és légvédelmi tüzér, 52 katonai specialista, 130 hadmérnök és technikus, 351 harcokszó, 156 rádiós és rejtjelező, 204 pedig tolmács volt.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a felsoroltak mind egy időben tartózkodtak volna Spanyolországban. Egyszerre 6—800 szovjet önkéntesnél nem

Szántó Rezső tüzércsoportjának figyelőpontja

volt több hispán földön.²⁴ 166 szovjet önkéntes halt hősi halált a harcok során, közülük 21 szovjet pilóta a madridi harcokban, 1936 őszén áldozta életét.

A szovjet önkéntesek, akik szovjet állampolgárok voltak, nem tartoztak a nemzetközi brigádok kötelékébe. Kivételt képeztek a Szovjetunióban élő baráti kommunista pártok politikai emigránsai, akik onnan mentek a vérző spanyol földre saját pártjuk és a Komintern hozzájárulásával. Ezek között voltak a hajdani Schutzbund tagjai, lett, német, bolgár, jugoszláv, magyar, lengyel, román és más népek emigráns kommunistái — összesen 589 harcos.

A Szovjetunió katonai szállításaival nyújtotta a legnagyobb támogatást a spanyol népnek, hiszen anélkül csak napokig, esetleg néhány hétig lehetett volna ellenállni a fasiszmus nemzetközi méreteiben kibontakozó rohamának. A Szovjetunió 806 katonai repülőgépet — elsősorban vadászgépet —, 822 tartalék repülőgépmotort, 362 harckocsit, 120 páncélautót, 1555 löveget és tüzérségi löszert küldött Spanyolországnak.²⁵

A spanyol nép szabadságharcában 54 nemzet fia vettek részt. Az eddigiekben tíz ország önkénteseit vettem számba, mintegy 35 000 főt. A fentiekben kívül a nemzetközies soraiban harcolt még 850 kanadai, 850 kubai, 700 svájci, 500 svéd, 500 argentin, 500 román, 460 bolgár, 400 norvég, 300 finn és 127 ír, tehát összesen 5187 internacionalista.

Ha mindehhez hozzávesszük a magyar önkéntesek számát, melyet a továbbiak során részletezek, kijelenthetjük, hogy a nemzetközi önkéntesek létszáma nem volt kevesebb 42 000 főnél.

*

A tömegek az egész világon, így hazánkban is megértették, hogy a harc Spanyolországban nemcsak a spanyol nép szabadságáért folyik. Tudták, Európa jövője, az egész nemzetközi politikai élet alakulása, a béke és a háború kérdése dőlhet el ott.

Magyarországon is tudta minden józanul gondolkodó ember, hogy a spanyol eseményeknek közvetlen hatásuk lesz a hazai politikai életre. Világos volt, hogy nemcsak az osztályerők viszonyának, nemcsak a magyarországi demokrácia és a reakció erőviszonyának alakulására fog hatni ez a küzdelem.²⁶

A kormánnyal, az uralkodó körökkel ellentétben a magyar munkásosztály minden rokonszenvével a Spanyol Köztársaság oldalára állt. A spanyol nép harca megmozgatta a magyar tömegeket. A korabeli rendőrségi jelentések tömegével adtak hírt arról, hogy a magyar munkásokat tűzbe hozták a spanyolországi események és azok hatására jelentősen megerősödött a baloldal tábora.

1936 szeptemberében, amikor a nemzetközi munkásmozgalom harcosai, a munkásszolidaritás legszebb példájaként, segítségére siettek a szabadságáért

²⁴ Szolidarnoszty narodov sz Iszpanszknoj Reszpublikoj 1936—1939. I. m. 255. o. D. Picker professzor tanulmánya a szovjet önkéntesekről.

²⁵ Uo.

²⁶ A magyar uralkodó osztály, a Horthy-hadsereg vezérkara — háborús terveinek megfelelően — tapasztalatszerzés céljából katonai megfigyelőket küldött Spanyolországba. Stefán Valér vk. százados a páncélos fegyvernemet, András Sándor vk. őrnagy a légiert tanulmányozta.

küzdő spanyol népnek, a segíteni akarás nem hiányzott a magyar nép legjobbjából sem. A Magyarországon élő munkások, parasztok és értelmiségiek közül többen foglalkoztak a Spanyolországba utazás gondolatával, hogy bebizonyítsák szabadságszeretetüket és önkéntesként a köztársasági hadseregbe álljanak.

Nem mindenkinek sikerült azonban eljutnia Spanyolországba. A magyar önkéntesek létszámát erősen korlátozta az a tény, hogy a Horthy-fasizmus mindent elkövetett a Spanyolországba utazás megakadályozására.

A szigorú rendszabályok ellenére a magyar dolgozók közül sokan neki-vágtak a „nagy útnak”. Csak kevesen jutottak el Spanyolországba, sokat közülük már a magyar határon, vagy a közbeeső államokban elfogtak és hazatoloncoltak. Minden nehézség ellenére állandóan újabb és újabb személyek és csoportok keltek útra. A szervezést általában a szakszervezetek és az illegális kommunista pártszervezetek végezték. Az előbbieik közül az építőmunkás, a vasas és a sütőipari szakszervezetek tettek a legtöbbet.

A spanyolországi magyar önkénteseknek mintegy 11⁰/₀-a (körülbelül száz-húsz önkéntes) volt olyan, aki — szökve, illegálisan — Magyarországról ment a spanyol nép segítségére. Ezek az elvtársak a legnagyobb nehézségeket vállalva keltek útra.

A haladó magyar emberek, a világ bármely pontján éltek is, a legnagyobb áldozatkészséggel siettek a spanyol nép segítségére. A kutatásaim során feltárt anyag szerint a szülőföldön kívül tizenhét országból, illetve földrésztől indultak útnak magyar önkéntesek.²⁷ Ugyanakkor tizenhét fő volt azoknak a száma, akik Spanyolországban éltek mint magyar emigránsok, és az első naptól kezdve bekapcsolódtak a spanyol nép szabadságküzdelmébe. A magyar önkéntesek közül a franciaországi emigrációból érkeztek a legtöbben a nemzetközi brigádok soraiba. Ezt követően sorrendben a kanadai, a csehszlovákiai, a romániai és a belgiumi magyarok következtek, az ő létszámuk volt a legjelentősebb.

Felvetődik a kérdés, hány magyar önkéntes harcolt a nemzetközi brigádok sorában 1936 október és 1939 február között? Különböző forrásanyagokat vizsgálva különböző számadatokat kapunk. Így a franciaországi Magyar Szövetség elnöke, Dobai, 1936. december 9-én kelt jelentésében „megbízható forrásra” hivatkozva 1800—2000 főre teszi „a vörös fronton küzdő magyarok” számát.²⁸ Dobai jelentése más adatokkal összevetve erősen túlzó. Így Gomez tábornok²⁹ 1938. június 10-én kelt jelentése, melyet a Spanyol Köz-

27 Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban — PA) Ki-SP., fond 99., önálló egység 1., 1—3. Statisztikai összeállítás — fotókópián. Eredeti Moszkvában CPA., ugyanezen jelzet alatt.

28 PA — A/VII.1./23. — A franciaországi magyar követ jelentése a nemzetközi brigádok sorában harcoló magyar önkéntesek létszámáról.

29 Gomez tábornok az első világháború idején a császári német hadsereg hivatásos tisztje volt. Eredeti neve: Wilhelm von Zeisser. A világháború után kapcsolatba került a német munkásmozgalommal, antifasiszta, majd kommunista lett. A spanyol polgárháborút Gomez név alatt, tábornoki rendfokozatban harcolta végig. Ő volt a 13. nemzetközi brigád első parancsnoka. A nemzetközi brigádok szervezésében és vezetésében kimagasló érdemeket szerzett.

A Német Demokratikus Köztársaság létrejötté után az államvédelmi hatóság élére állították. E beosztásában vétett a szocialista törvényesség ellen, ezért felelősségre vonták és kizárták a pártból. Az ötvenes évek végén halt meg.

társaság miniszterelnökének, Negrinnek³⁰ készített, már a valósághoz közelebb álló számadatot ad: 511 magyarról tesz említést.³¹

A spanyol szabadságharc vérbefojtása után a már korábban Moszkvába evakuált nemzetközi önkéntesek iratanyaga a Marxizmus—Leninizmus Intézet Archivumába került. Itt az iratokat rendezték és nemzetiségek szerint különböző statisztikákat állítottak össze. E kimutatásban 687 magyar önkéntes nevével találkozunk,³² részletes személyi adatokkal együtt.

1957 után — amikor megindult a spanyol polgárháború magyar önkéntesei történetének kutatása — a Magyar Partizán Szövetség volt spanyolországi önkénteseinek segítségével, Sebes Imre vezetésével,³³ egy eléggé részletes és megközelítőleg pontos névsort állítottunk össze. Ebben 965 magyar önkéntes neve szerepel. Az igazság a Magyar Partizán Szövetség által összeállított névsorhoz áll a legközelebb, így bátran vallhatjuk, hogy a két és fél évig tartó spanyol polgárháborúban közel ezer magyar hazafi vett részt.

A magyar önkéntesek a mintegy ezres létszámukkal tekintélyes erőt képviseltek, ezt bizonyítja rendfokozatuk és beosztásuk is.

A spanyol néphadseregben két magyar tábornok harcolt: az egyik Zalka Máté, a magyar kommunista író és katona, aki mint volt orosz hadifogoly, 1919-ben csatlakozott az orosz nép forradalmi mozgalmához, végigharcolta a Szovjetunió polgárháborúját és 1936 októberében Lukács Pál néven, tábornoki rendfokozatban, előbb a 12. nemzetközi brigád, majd a 45. köztársasági hadosztály parancsnoka volt; a másik Gál János, a földnélküli parasztcsalád gyermeke, aki szintén az első világháború során esett orosz fogságba. Tomszkban Kun Béla és Münnich Ferenc révén ismerkedett meg a marxizmussal. Mint vörösgárdista részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborújában, elvégezte a Frunze Katonai Akadémiát és Spanyolországba menetele előtt Krasznodarban volt ezredparancsnok-helyettes. Amikor Spanyolországba érkezett, a köztársasági kormány tábornoki rendfokozatban vette át. Előbb a 15. nemzetközi brigád, majd a 15. köztársasági hadosztály parancsnoki tisztét töltötte be.³⁴

A köztársaságiak oldalán ezredesi rendfokozatban egy magyar harcolt, mégpedig Jász Dezső,³⁵ a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének egyik ezred politikai biztosa. Spanyolországban, ahol 1935 óta tartózkodott, Juan de Pablo néven szerepelt. Július 18-án azonnal bekapcsolódott a szabadságharcba. Először a híres 5. ezred — a Spanyol Kommunista Párt fegyveres alakulata — szervezésénél tevékenykedett mint hadműveleti főnök,

30 Negrin, Lopez Juan (1899—1956). Fiziológus, a madridi egyetem professzora, politikus és államférfi. A Spanyol Szocialista Munkáspárt balszárnyához tartozott, 1936 októberében pénzügyminiszter, majd 1937-től miniszterelnök. 1938-tól egyben hadügyminiszter. A Spanyol Köztársaság bukása után élete végéig emigrációban élt. Londonban halt meg.

31 PA. Mikrofilm-gyűjtemény a nemzetközi brigádok iratanyagából. 140. sz. tekerecs, Gomez tábornok jelentése: 1—13. filmkockák. Eredeti Moszkvában, CPA.

32 CPA. fond 99., önálló egység 1., 1—14. A fenti anyag fotókópián és mikrofilmen Budapesten a Párttörténeti Intézet Archivumában szintén a fenti jelzet alatt található. A nemzetközi brigádoknak ezt a magyar önkéntesekre vonatkozó anyagát a magyar önkéntesek részéről Fodor Zoltán rendezte, aki Franciaországból a Szovjetunió segítségével került Moszkvába.

33 Sebes Imre (1910—1964). 1937 szeptemberétől vett részt a nemzetközi brigádok harcában, őrmesteri rendfokozatban. 1932-től volt a párt tagja. A felszabadulás után megyei PB titkár, majd a BM egyik pártbizottságának a titkára egészen haláláig.

34 Gál Jánost 1938 elején visszarendelték a Szovjetunióba, ahol a személyi kultusz áldozatául esett. Az SZKP XX. Kongresszusa rehabilitálta.

35 Jász Dezső (1897. Nagykároly—) a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, hadtörténész. A spanyol polgárháborúról több írása jelent meg. A legjelentősebb Hispániában címen a Magvető kiadásában 1972-ben látott napvilágot.

később zászlóaljparancsnok lett, majd a madridi harcok idején a 36. vegyes dandár, utána pedig a 21. dandár parancsnoka. 1937-ben az északi hadszínterre helyezték, ahol előbb Bilbao város közvetlen katonai védelmének volt a parancsnoka, később hadosztályparancsnok, végül az Északi Hadsereg vezérkara hadművelati osztályának lett a főnöke. Az észak-spanyolországi területek kiürítése után Andalúziában a Déli Hadsereg hadművelati főnöke lett.

A magyar önkéntesek közül kilencen voltak őrnagyi rendfokozatban, többek között Münnich Ferenc, aki szintén a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság kipróbált internacionalista harcosaként, Flatter Otto „osztrák származású ügyvéd”-ként érkezett Spanyolországba. Különböző vezető beosztásokban harcolta végig a polgárháborút; 1938 áprilisától 1938. augusztus derekáig, az ebrói átkelés idején, a 11. nemzetközi brigád parancsnoka volt.

A továbbiakban tizenhat kapitányról, harmincnégy főhadnagyról, 49 hadnagyról és 47 őrmesterről tudunk, akik a nemzetköziek sorában a magyar nép legjobbjait képviselték.

*

A magyarok közül az első között is az első a Spanyolországban élő magyar emigránsok voltak.³⁶ Katalónia fővárosában működött egy munkás-egyesület, az úgynevezett „Barcelonai csoport”, amely már 1936. július 19-én az Egyesült Katalán Szocialista Párt zászlaja alatt vette ki részét a harcokból.

A barcelonai emigráns magyar csoporton kívül a barcelonai munkás-olimpia magyar résztvevői is ott voltak a barikádokon, hogy segítsenek a fasisztákat visszaszorítani. (A barcelonai munkásolimpia megnyitása egybeesett az 1936. július 19-én kezdődő fasiszta lázadással.)³⁷

A munkásolimpiákat 1924-től rendezték, a hivatalos olimpiákkal párhuzamosan. Ezeken a magyar munkássport kezdettől fogva jelentős szerepet játszott. A magyar munkássportolók a Vasas, az MTE, a Természetbarátok Turista Egyesülete és más sportegyesületek tömörítették. Az 1936-os berlini olimpia ellensúlyozására, melyen a Szovjetunió nem vett részt, azzal egyidőben, Barcelonában rendezték meg a soron levő munkásolimpiát.

A győzelem első órái után a külföldi harcosokból megalakultak az első nemzetközi egységek, melyeket columnáknak és a régi római hadszervezés szerint centuriáknak neveztek. Ez nem reguláris szervezés volt, központi irányítás sem létesült, a sokrétűség jellemezte.

A Spanyolországban élőket nem számítva az első magyar önkéntesek 1936 augusztusában érkeztek spanyol földre. Közöttük volt Szalvay Mihály³⁸ és

36 Névjegyzék a Magyar Partizán Szövetség spanyol csoportjának tagjairól. Hadtörténelmi Intézet Levéltára (HL) 26/1973. 71. o.

37 Guerra y Revolución en España 1936—1939. Moscu, 1966. I. k. 143. o.

38 Szalvay Mihály (1899—1955). A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásától kezdve tagja. Horthy ellenforradalmi bírósága a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében való részvételéért 15 évi börtönbüntetéssel sújtotta. A börtönből megszökött és hosszú — csehszlovákiai, ausztriai, németországi, belgiumi, és franciaországi — emigráció után sikertelenül Spanyolországba jutnia. 1945 után a Magyar Néphadsereg altábornagya.

Keszöcze Endre,³⁹ akik a fentebb említett milícia-szervezetben — a „Columna de libertad”-ban — Iruntól egészen Talevaráig szinte mindenütt ott voltak és harcoltak a fasiszták ellen.

A columna- és centuria-szervezés 1936. szeptember végéig állt fenn. Ezekben körülbelül 45 magyar harcolt, legalábbis a nemzetközi brigádok szervezésének kezdetekor ennyien jelentkeztek Albacetében.⁴⁰

*

A nemzetköziek szervezői és vezetői 1936. szeptember végén a spanyol kormánnyal egyetértésben úgy döntöttek, hogy különálló internacionalista magasabbegységeket, brigádokat — azaz dandárokat — szerveznek a columnának és a centuriák helyébe. Ez a brigádszervezés egybeesett a köztársasági spanyol hadsereg átszervezésével. A nemzetközi munkásmozgalom olyan kiemelkedő képviselői végezték, mint Palmiro Togliatti, Luigi Longo, Pietro Nenni, André Marty, Karol Swierczewski (Walter), Ralph Fox és mások.

A spanyol kormány a szervezés központjául Albacete városát jelölte meg, mely Madridtól délkeletre, 280 kilométerre fekszik. Október közepére e

Magyar önkéntesek a madridi Egyetemi Városban

³⁹ Keszöcze Endre (1903–1950). Tizennégy éves korától vett részt a munkásmozgalomban. Emigránsként Párizsban, a Renault autógyárban dolgozott. 1927-től tagja volt a Francia Kommunista Pártnak. Hazánk felszabadítása után, alezredeként, a BM állományába került, Fekér megye rendőrkapitánya volt. Közlekedési baleset során halt meg.

⁴⁰ Spanyol földön a szabadságért. Barcelona, 1938. 18. o.

városban már közel száz magyar önkéntes tartózkodott; 17-én megalakult a magyar önkéntes század, melynek egy szakaszát jugoszláv önkéntesek képezték. A század első parancsnoka a pápai születésű Weigl Manó⁴¹ bádogossegéd volt, aki az első világháború idején mint tiszthelyettes szolgált az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregében, a politikai biztos pedig Hedrich Károly lett,⁴² aki a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében harcolt és a franciaországi emigrációból sietett Spanyolországba.

A magyar század a „Rákosi” nevet vette fel és e nevet viselte akkor is, amikor az alegység zászlóaljja nőtt.

1936. október végére — november elejére már négy harcász zászlóalj állomásozott Albacetében: a „Commune de Paris” a francia, a „Dąbrowski” a lengyel, az „Edgar André” a német önkéntesek alegysége volt; ez utóbbi kötelékébe tartozott a magyar század is. Az olaszoké volt a negyedik, a „Garibaldi” zászlóalj. November első napjaiban az első három zászlóaljból alakult meg a 11. nemzetközi brigád, Kleber tábornok parancsnoksága alatt. A brigád november 8-án érkezett Madridba és másnap, 9-én, a Manzanares folyó partjainál, a „Casa de Campo”-n esett át a tűzkeresztségen.

A 11. nemzetközi brigád a madridi harcok során becsülettel megállta a helyét. Sok nemzetközi önkéntese Madrid falainál lelte halálát, köztük sok magyar is. A tűzkeresztséget követő napokban itt esett el a magyar század politikai biztosa, Hedrich Károly is, a század parancsnoka pedig súlyosan megsebesült. Helyére Szalvay Mihály került, akit bajtársai tiszteletük jeléül „magyar Csapajev”-nek neveztek.

*

Míg a 11. nemzetközi brigád a legveszélyesebb pontokon védte Madridot, addig Albacetében rohamléptekkel haladt előre a nemzetköziek szervezése. A következő, a 12. nemzetközi brigád gerincét a már korábban megalakult „Garibaldi” zászlóalj képezte. Két német, egy lengyel és egy balkáni század alkotta a „Thälmann” zászlóaljat, míg az „André Marty” nevű viselő zászlóalj zömében francia és belga önkéntesekből tevődött össze. A „Thälmann” zászlóalj 3. századának első szakasza magyar önkéntesekből állt.

A 12. nemzetközi brigád élére a néhány nappal korábban Albacetébe érkező Zalka Mátét — spanyolországi nevén Lukács Pál tábornokot — állították. Zalka november 10-én indult el a frontra és brigádja Madridtól délre, Cerro de los Angeles-nél esett át a tűzkeresztségen. Itt három spanyol brigád (az egyiknek Jász Dezső volt a parancsnoka) és a 12. nemzetközi brigád széles arcvonalon, egylépcsős harcrendben indított támadást.

41 Weigl Manó (1891—1949) bádogossegéd. Az első világháború idején a 20. honvéd gyalogezred kötelékében tiszthelyettes. 1919-től a KMP tagja, a magyar Vörös Hadsereg katonája. A Tanácsköztársaság bukása után 5 évi börtönre ítélték, de megszökött és Franciaországba emigrált. Innen ment Spanyolországba, ahol súlyosan megsebesült és ezért 1937 augusztusában, mint 60%-os hadirokkantat, leszerelték.

1945 után hazatért Magyarországra és szakmájában dolgozott tovább. 1947. december 31-én a „Magyar Szabadság Erdemrend” ezüst fokozatával tüntették ki.

42 Hedrich Károly (1899—1936) vaseszttergályos. Az első világháború idején orosz hadifogoly, szovjet majd magyar vöröskatona. Az 1919—1921-es években a pécsi—baranyai munkásmozgalm vezetőjeként dolgozott. A fehérterror elől Franciaországba emigrált, ahol hamarosan a párizsi magyar kommunisták vezetője lett. 1936-ban az elsők között ment Spanyolországba. Diaz néven az „Edgar André” zászlóalj magyar századának politikai biztosaként harcolt. A madridi harcok során az elsők között halt hősi halált.

A nemzetközi — Zalka brigádja — az arcvonal jobb szárnyán támadtak. A Cerro de los Angeles-nél vívott harcokban a 12. nemzetközi brigád négy napig vett részt. A támadásnak tehermentesítő jellege volt és azt a célt szolgálta, hogy a Madridra törő fasiszták nyomását csökkentse.

Zalka és brigádja a tűzkeresztség során sok mindent megtanult. Az önkéntesek négy nap és négy éjjel, az álmatlanságtól és az éhségtől kínozva, önfeláldozóan harcoltak. Itt jöttek rá először, hogy nem mindig az ellenség tüzét a legnehezebb elviselni: az éhség és a szomjúság, a fáradtság sokszor súlyosabb gyötrelmeket okoz, mint a sebesülés és a halál veszélye; mégis bebizonyították, hogy az éhséggel és a fáradtsággal dacolva, a szabadság szent ügyéért mindenre képesek.

A negyedik napon Madrid Védelmi Tanácsa elhatározta, hogy a 12. nemzetközi brigádot kivonja Cerro de los Angeles térségéből és áthelyezi a fővárosba, Madrid közvetlen védelmére. Az átcsoportosítás azt a célt szolgálta, hogy a két nemzetközi brigád — a 11. és a 12. — egymás mellett, együtt folytathassa a harcot.

„Kemény küzdelem volt... — írta a madridi harcokról Zalka — ...és a hadsereg megtanult védekezni.”⁴³ A köztársaság katonai vezetői pedig arra készültek, hogy ez a hadsereg, ha ma nem is, de holnap képes legyen nemcsak megállítani, hanem vissza is vetni a fasiszták ádáz rohamát.

1936 novemberének végén néhány napra kivonták a nemzetközietek az arcvonalból. Ugyanakkor bizonyos átcsoportosításokat is végrehajtottak. A „Thälmann” zászlóalj, melynek nagy része német önkéntesekből állt és eddig a 12. brigád kötelékébe tartozott, most a 11. nemzetközi brigádhoz került, a „Thälmann” zászlóalj 3. századának magyar szakaszát pedig az „Edgar André” zászlóalj magyar századához osztották be. A zömében lengyel önkéntesekből álló „Dąbrowski” zászlóaljat a 11.-től Zalka brigádjához, a 12.-hez helyezték.

*

Míg a spanyol egységek a 11. és a 12. nemzetközi brigáddal együtt megálljt parancsoltak a Madridra törő fasiszta csapatoknak, addig Albacetébe újabb és újabb önkéntesek érkeztek, számosabban mint az előző napokban; hetenként most már mintegy 600—700-an, zömükben mind messzebb fekvő földrészekről. Részben új zászlóaljakat állítottak fel belőlük, részben kiegészítették a már meglévő 11. és 12. nemzetközi brigádot. Kiválogatták a katonaviselt tüzereket és belőlük négy új üteget szerveztek. Régi, világháborús, tíz és feles lövegekkel látták el őket, amelyek ebben az időben már ódon, múzeális fegyvereknek számítottak.

Az előzetes szervezés után az albacetei törzs tervbe vette, hogy felállítja sorrendben a harmadik, a hadrendi számozás szerint pedig a 13. nemzetközi brigádot. Erre 1936. december első felében került sor. Az új brigád magában foglalta a francia—belga önkéntesekből álló „Louise Michel” nevet viselő zászlóaljat, a huszonegy nemzet fiaiból álló „Csapajev” zászlóaljat és a francia önkéntesek „Henri Vuillemin” nevét viselő zászlóalját.

⁴³ *Zalka Máté*: Válogatott elbeszélései. Budapest, 1952. 331—333. o.

A 13. nemzetközi brigád parancsnokává Gomez tábornokot nevezték ki.

A 14. nemzetközi brigád, melybe elsősorban a francia, belga és angol önkéntesek kaptak beosztást, 1936. december 22-én, négy zászlóaljból alakult meg. Négy zászlóalja a „Commune de Paris”, a „Domingo Germinal”, az „Henri Barbusse” és a „Pierre Brachet” nevet viselte. A brigád parancsnokává Walter tábornokot, a lengyel Karol Swierczewskit nevezték ki.

A 15. nemzetközi brigád az ötödik volt a nemzetköziek sorában. 1936. december végén kezdték el szervezni és 1937. januárjának első felére sikerült is felállítani. Négy zászlóalj tartozott kötelékébe, egy angol, egy amerikai, egy kanadai, valamint francia, balkáni és csehszlovák önkéntesek. A francia önkéntesek a „Február 6.” elnevezésű zászlóaljat alkották, ez később a 14. brigád kötelékébe került át. (A 14. brigád angol zászlóalja viszont a 15. brigádhoz ment.)

A brigád első parancsnoka Gál János tábornok volt, aki csupán néhány hétig állt a szervezés alatt álló 15. nemzetközi brigád élén. Hamarosan hadosztályparancsnokká nevezték ki. Utóda a jugoszláv Čopič alezredes lett.

*

1936 júliusától 1937 tavaszáig a fasiszta lázadók öt hadműveletet vezettek Madrid ellen azzal a céllal, hogy a köztársaság fővárosát elfoglalják. Az első július—augusztusban Avila irányából, a másodikat november—decemberben Talevara felől, a harmadikat 1937 januárjában északnyugati irányból, Brunete felől. A negyedik a jaramai csata volt február—március havában, végül az ötödik 1937 márciusában a guadalajarai csata néven vonult be a hadtörténelembe: itt a fasiszta olasz expedíciós hadtest szőgyenletes vereséget szenvedett.

A fasiszta támadások madridi visszaverése, a jaramai és a guadalajarai győzelem lélegzetvételnyi pihenőt jelentett a köztársaság védőinek. Nagy szükség is volt rá, mert a harcokban kimerült, elcsigázott csapatok felfrissítésre, feltöltésre vártak.

A magyar önkéntes századot is kivonták az arcvonalból — az „Edgar André” zászlóalj kötelékéből — és Meco városába küldték, pihenőre. Ezzel egyidőben a magyar önkéntesek engedélyt kaptak, hogy a magyar századot zászlóaljjá szervezzék. A nemzetközi brigádokban mindenütt voltak magyar önkéntesek, most ezeket mind Mecóba összpontosították.

Gyorsan folyt a szervezés. Lukács tábornok Cséby Lajosnak — spanyolországi nevén Pedro Fernandez kapitánynak — adott parancsot az átszervezés végrehajtására. Március utolsó napjaira a zászlóaljkeretet 158 fővel fel is állították. A harcra kész zászlóalj első napiparancsa 1937. április 1-én jelent meg.⁴⁴

A magyar zászlóaljjal egyidőben a 12. nemzetközi brigád is átszervezték, olyan formában, hogy két nemzetközi brigádot hoztak létre belőle. A „Garibaldi” zászlóaljat — új olasz önkéntesekkel és spanyol milicistákkal feltöltve — brigáddá szervezték, így jött létre az új 12. nemzetközi brigád, melyet ettől kezdve „Garibaldi” brigádnak neveztek. Parancsnoka Randolfo

⁴⁴ Spanyol földön a szabadságért, Barcelona 1938. 35. o.

Pacciardi lett, aki korábban zászlóaljparancsnoki beosztásban teljesített szolgálatot. A „Dąbrowski” zászlóaljból hasonló módon szervezték a 150. nemzetközi brigádöt. Harmadik zászlóalját az újonnan alakult magyar zászlóalj képezte. A 12. és a 150. nemzetközi brigád, valamint a 149. spanyol brigád alkotta a 45. köztársasági hadosztályt. A hadosztály parancsnokává Lukács Pál tábornokot — Zalka Mátét — nevezték ki. Helyettese a bolgár Kozovski — spanyolországi nevén Petrov — lett. Törzsfőnöke Belov alezredes (Karlo Lukanov) szintén bolgár, tanácsadója pedig a szovjet P. I. Batov, aki napjainkban, vezérezredesi rendfokozatban, a Szovjetunió kétszeres hőse. Spanyolországban — a konspiráció miatt — Fritz néven ismerték.

A magyar zászlóalj a hadrendi számozásban az 51. zászlóalj elnevezést kapta.

1937. május közepe táján új zászlóaljparancsnokot neveztek ki, Hevesi Ákost,⁴⁵ a Magyar Tanácsköztársaság kipróbált harcosát, akit Spanyolországban Niebuhr Pál őrnagyként ismertek. Cséby Lajos, miután feladatát elvégezte és megszervezte a magyar önkéntes zászlóaljat, visszakérült Zalka törzskarába.

Ekkor nevezték ki a magyar zászlóalj politikai megbízottjává Tarr Imrét⁴⁶ is, aki tizenkét esztendőn keresztül vezető funkciót töltött be a franciaországi magyarok munkásmozgalmában. A korábbi politikai megbízott, Weiszbrunn György,⁴⁷ Tarr Imrének lett a helyettese.

A Hevesi Ákos vezette magyar zászlóalj nem ölelte fel a Spanyolországban harcoló összes magyart. A madridi arcvonaltörzshadiszállásán teljesített szolgálatot például Steinmetz Miklós, a szovjet hadsereg 1944. december 29-én Budapest határában hősi halált halt parlamentere, valamint Sziklai Sándor, spanyolországi nevén Ladi Péter kapitány. Gál János a 15. hadosztálynak volt a parancsnoka, Huesca után vezérkari főnöki — azaz törzsfőnöki — beosztásban mellette dolgozott Flatter Ottó őrnagy, alias dr. Münnich Ferenc. Szántó Rezső pedig, Michail Baller néven, őrnagyi rendfokozatban az egyik tüzércsoportnak volt a parancsnoka. Az 1937 végén alakult 129. nemzetközi brigád „Masaryk” zászlóaljába tartozott a zömében szlovákiai és részben kárpátaljai magyarokból álló „Petőfi” szakasz. Parancsnokuk Schwarcz Béla pozsonyi születésű, főhadnagyi rendfokozatban harcoló magyar önkéntes volt.

A spanyol nép szabadságharcában szép számmal vettek részt magyar orvosok és ápolónők is, akik mint csapatorvosok, vagy mint táborigazgatók orvosok és ápolónők működtek. A spanyol köztársasági hadseregben több, mint húsz magyar orvos, illetve orvostanhallgató és mintegy tíz ápolónő szolgált.

45 Hevesi Ákos (1884—1937). A magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa. Eredeti foglalkozása mezőgazdász. Már az első világháború előtt megismerkedett a szocialista tanokkal. A KPM egyik alapító tagja. A Magyar Tanácsköztársaság idején a Földművelésügyi Népbiztosságon, majd a Vörös Hadseregben teljesített szolgálatot. A Tanácsköztársaság után tíz évi fegyházra ítélték, de fogolycseré révén 1922-ben a Szovjetunióba került. A Nemzetközi Agrártudományi Intézetben dolgozott egészen Spanyolországba meneteléig, ahol Niebuhr Pál néven őrnagyi rendfokozatban harcolt.

46 Tarr Imre (1900—1937). Vasúti munkás. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után a Vörös Hadseregben harcolt, majd annak bukása után emigrált. Franciaországból ment Spanyolországba és mint a magyar zászlóalj politikai biztosa, Huesca alatt halt hősi halált.

47 Weiszbrunn György (1904—1938). Eredeti foglalkozása fűtésszerelő. 1925-ben, Franciaországban kapcsolódott be a munkásmozgalmába. 1932-től párttag. A magyar zászlóalj politikai megbízottjaként 1938. április 2-án, a leridai harcok során halt hősi halált.

A magyar zászlóalj — és egyben a 45. hadosztály — első hadművelleti tevékenysége az északi frontot tehermentesítő huescai támadás volt.

Ezt az tette indokolta, hogy az északi részt a fasiszták támadása teljesen elszigetelte és oda reguláris csapatokat nem lehetett küldeni. Az északi arcvonal katonai tanácsadója J. K. Berzin szovjet tábornok volt. A magyarok közül Jász Dezső 1937 júniusától harcolt ezen az arcvonalszakaszon, kezdetben mint hadosztályparancsnok, később, mint az arcvonal hadművelleti osztályának vezetője. A segítségnyújtásnak csupán egyetlen lehetősége maradt, az, hogy az összes arcvonalon — délen Malagánál, Madridnál és Aragóniában is — azonnal támadásba menjenek át a köztársaságiak.

Az aragóniai tehermentesítő támadásnak az lett volna a feladata, hogy Chimillas és Alerré helységeket elfoglalva áttörjék az ellenség védelmi vonalát és ily módon elérjék, illetve elfoglalják Huesca városát.

Ezt a hadműveletet Zalka hadosztálya kapta feladatként hat harcócsi és három tüzéruteg támogatásával. A 45. hadosztály május 27-én érkezett Aragóniába és Caspe körzetében összpontosult. Ebben az időben Aragóniában feszült helyzet uralkodott. Caspe volt a hírhedt „Aragón Tanács”,⁴⁸ székhelye. Ez az anarchista szervezet egész Aragóniában garázdálkodott, durva erőszakkal fogott hozzá a „szabad kommunizmus” megvalósításához. Az anarchisták esztelen és kíméletlen politikája a parasztság körében nagy elkeseredést és gyűlöletet váltott ki, lehetetlenné tette az antifasiszták helyzetét. Érthető, hogy az aragóniai falvak népe — a keserű tapasztalatok után — hideg tartózkodással fogadta a nemzetköziet, Zalka hadosztályát. A fagyos hangulat csak lassan és fokozatosan engedett fel.

Az aragón arcvonalszakaszon a nemzetköziet megérkezéséig idillikus békeállapot uralkodott. A két arcvonal közti távolság mintegy 1—2 kilométer volt. A fasisztákkal szemben anarchista és trockista egységek álltak és valami hallgatólagos megállapodás érvényesült itt: „ne bánts engem, én sem bántlak téged”. A lövészárkokban kedélyes volt a hangulat, a háború problémái egészen a háttérbe szorultak.

A köztársasági hadsereg főparancsnoksága a 45. hadosztály harcra vetésével akarta bizonyítani, hogy kellő harckészséggel az aragóniai arcvonalszakaszon is lehet sikereket elérni. Az anarchisták és a trockisták jól tudták, hogy a nemzetköziet sikere nyomós érv lesz az ő áruállással határos tételességükkel szemben; meg is tettek mindent, hogy Zalka hadosztálya ne járjon sikerrel.

Már a hadművelleti terv kidolgozásánál felszínre kerültek az ellentétek. A terv szerint a Huesca — Jaca úttól északra kellett volna elindítani a támadást. A környéken ez volt a legrosszabb, az ellenség által nagyszerűen megfigyelhető terepszakasz. A köztársaságiak felvonulására csak egy rossz út állt rendelkezésre, amelyet a gépjárművek egyáltalán nem használhattak. Ugyanakkor hiányzott a lehetőség a rejtett csapatösszevonásokra és a támadás kibontakoztatására is.

Zalkának, de a hadosztály más vezető beosztású parancsnokainak is, az volt a véleménye, hogy a támadásnak a déli irányból kell kiindulni. Javas-

⁴⁸ „Aragón Tanács” — Consejo de Aragón — az anarchista diktatúra legkiemelkedőbb példája, melyet az Ibériai Anarchista Föderáció 1936 októberében alapított. Az „Aragón Tanács” 1937 augusztusáig maradt fenn, amikor is feloszlatták.

lataikkal többször felkeresték a barcelonai frontparancsnokságot, ám hiába kérték a támadás irányának megváltoztatását és az időpont módosítását a frontparancsnoktól, Pozas tábornoktól, minden maradt a régiben.

A 45. hadosztály június 10-én este érkezett Huesca térségébe és elfoglalta a megindulási körletet. Ugyanezen a napon a brigádtörzsek és a zászlóaljok felderítést végeztek, terepszemrevételezést hajtottak végre. Zalka másnap délután öt órára tűzte ki a parancsnoki szemrevételezést, hogy utána kiadhassa a hadosztály támadási parancsát. E szemrevételezés és ellenőrzés során — az egyik ellenőrzési pontról a másik felé haladtában — érte a fasiszták halált hozó gránátja.

A huescai harcok során, egyetlen egy napon, a hadosztály mintegy ötszáz halottat vesztett. Igen sok volt a sebesült. Hősi halált halt Hevesi Ákos, a magyar zászlóalj parancsnoka és Tarr Imre, a zászlóalj komisszára is.

Ezek után nem volt kétséges a nemzetköziek előtt, hogy szörnyű árulást követtek el ellenük; nem hiába érezte Zalka Máté is, hogy a támadás körül valami nincsen rendben, nem hiába küzdött teljes erejével és próbálta meggyőzni előljáró parancsnokait, hogy Huesca ellen a megadott irányból ne indítsanak támadást.

A támadás, mely az északiaknak volt hivatva segítséget nyújtani, nem járt eredménnyel. Nem volt nehéz dolga az ellenségnek a védekezéssel, hiszen kémei útján mindenről pontosan értesült. A sikertelenség nem a nemzetközi önkéntesek bátorságán múlt. A szabadság e kiváló hősei mindent megtettek, ami tőlük telhetett.

Június 21-én a 45. hadosztályt kivonták a huescai arcvonalszakasról és hátsó állásokba, Tortosa körzetébe helyezték, hogy a nagyfokú veszteségeket újabb önkéntesekkel és spanyol újoncokkal pótolják.

*

Az 1937-es év harcainak egyik legjelentősebb színhelye Brunete volt. A július 8-tól augusztus 18-ig terjedő harcokban a magyar zászlóalj eredményesen tevékenykedett. Itt halt hősi halált a zászlóalj politikai biztosa, Klauber József,⁴⁹ aki Landa Oszkár néven érkezett Moszkvából és a Huescánál elesett Tarr Imre utóda volt.

A brunetei harcok után a magyar zászlóalj élére Szalvay Mihály személyében új parancsnok került. Nem volt ismeretlen a magyar önkéntesek körében: 1936 novemberében egy rövid ideig parancsnoka volt a magyar századnak, majd a jaramai harcok idején a 11. nemzetközi brigád „Edgar André” zászlóalja élén állt. Ezután a 15. nemzetközi brigád „Dimitrov” zászlóaljának lett a parancsnoka, melynek katonái kivétel nélkül politikai menekültek voltak.

Amikor ismét visszakerült honfitársai körébe, a régi barátok és harcos-társak nagy örömmel fogadták. A Szalvay vezette magyar zászlóalj első nagyobb harctevékenysége Extremadurában került sor. Itt 1938. február

⁴⁹ Klauber József (1894—1937). Péksegéd. 1913-tól vett részt a munkásmozgalomban. A Tanácsköztársaság bukása után fogolycsere révén került a Szovjetunióba és onnan ment Spanyolországba. 1937. július 15-én a brunetei harcok során halt hősi halált.

A magyar zászlóalj katonái lövészeten

15-től március 4-ig a campillói arcvonalszakaszon tevékenykedett. A köztársasági főparancsnokság úgy vélte, hogy mivel Extremadurán át vezetett az északi és déli tartományokat összekötő útvonal, egy esetleges itteni frontáttörés elvonhatja a fasiszta erőket a szomszédos Aragóniából. A magyar zászlóaljhoz útközben — Belalcasarban — csatlakozott egy magyar újoncszázad is, amely február 9-ig a brigád kiképző bázisán, Casas Ibánes-ben vett részt kiképzésen. E század parancsnoka Mátyás László (Katz Mátyás), politikai biztosa pedig az 1937. október 22-én Firtos László néven Spanyolországba érkezett Rajk László volt.

A magyar zászlóalj újoncszázada február 15-ről 16-ra virradó éjjel esett át a tűzkereszteségen. Az önkéntesek hősiesen küzdöttek: az egész zászlóalj parancsnoki elismerésben részesült.

Az extremadurái harcok során esett el Stechmayer István⁵⁰ kapitány, századparancsnok, a közismert „Stefi”, aki 1936 őszén az elsők között érkezett Spanyolországba és nem volt a nemzetközi brigádoknak olyan útközete, amelyben ne vett volna részt. Itt halt hősi halált Nagy Pál⁵¹ is, a KMP Központi Bizottságának tagja.

Az extremadurái harcok után a magyar zászlóalj több mint egy hónapig

⁵⁰ Stechmayer István (1903–1938) bányász. Pécssett került kapcsolatba a munkásmozgalommal. A 30-as években Franciaországba emigrált, tagja lett a FKP-nak, 1936 őszén Spanyolországba ment. Az első magyar században szakaszparancsnokként harcolt, majd a magyar zászlóaljban századparancsnok volt.

⁵¹ Nagy Pál (1904–1938) bányász. A húszas évektől kezdve vett részt a munkásmozgalomban, 1925-től az illegális KMP tagja. Részt vett a KMP II. Kongresszusán, ahol a KB tagjává választották. 1937-ben ment Spanyolországba és 1938 február 16-án halt hősi halált.

tartó, elkeseredett visszavonulásban vett részt Aragóniában. Ez a hónap a fasiszták „keleti hadművelete” néven ismeretes a hadtörténelemben. Legnagyobb erőpróbája a leridai csata volt, ahol az ellenség támadásának megállítására vetették be a 13. nemzetközi brigádot — és kötelékében a magyar zászlóaljat. A súlyos áldozatokkal járó leridai ütközet két napig tartott, de ez a rövid idő is megmutatta, milyen hősiesen tud szembeszállni a fasiszta túlerővel a szabadságáért küzdő nép. A magyar zászlóalj e két nap alatt vesztette el a legtöbb önkéntesét, köztük Klein József⁵² vasmunkást, a 2. század parancsnokát, aki Belgiumból érkezett Spanyolországba, valamint Weiszbrunn Györgyöt, a zászlóalj politikai biztosát. Itt esett el Sebes György⁵³ századparancsnok-helyettes, aki sebesült parancsnokát akarta megmenteni. Mindketten örökre spanyol földben pihennek.

A magyar zászlóalj feladatát végrehajtotta, az ellenség előnyomulását kiséltette, a brigád alegységei szervezeten vonulhattak vissza. A magyarok utóvédként gázoltak át a Segre folyón. Egyetlen ép híd sem volt már, s a fasiszták kinyitották a zsilipeket, hogy a folyó megáradjon. A Serge vize igen örvényes. Nagyon sokan nem tudtak úszni, de nem is lehetett, mert az örvénylő áradat elsodorta volna a harcosokat. Az embermagas vízben egymás kezét fogva gázoltak át a folyón a magyar zászlóalj katonái, nehogy az örvény valakit is elragadjon. Sikerült is — viszonylag kevés veszteséggel — áthozni az egész zászlóaljat. A katonák egész éjszaka vizesen meneteltek tovább, a ruha rajtuk száradt meg.

A spanyol és a nemzetközi harcosok hősi helytállása ellenére a negyvenkét napig tartó aragóniai harcok — az úgynevezett „keleti hadműveletek” — azzal végződtek, hogy a fasiszták április 15-re kijutottak Valenciá-

A magyar zászlóalj egy csoportja. A jobb szélén Szalvai Mihály

⁵² Klein József (?–1938) vasmunkás. A belgiumi emigrációból ment Spanyolországba. A magyar zászlóalj 2. századának volt a parancsnoka.

⁵³ Sebes György (1913–1938) tiszviselő. 1930-tól vett részt az ifjúmunkás mozgalomban. Spanyolországba menetele előtt a KIMSZ északi Kerületi Bizottságának titkára.

tól északra a Földközi-tengerhez és ezzel elválták Katalóniát a köztársaság központi területeitől.

Ezek a hadműveletek lényegében már a második világháború előjátékának tekinthetők. A hadműveletek előzményeként a német és olasz légiőrnagyszabású terrorbombázásokat hajtott végre. A fasiszták ekkor alkalmaztak először széles arcvonalon kombinált frontális és szárnycsapásokat, felhasználva a gyorsanmozgó alakulatokat és a légiőrt is.

A köztársaságiak vereségéhez az is hozzájárult, hogy nem tudtak olyan gyorsan manőverezni, csapatokat mozgatni, mint a fasiszta hadvezetőség.

A köztársasági hadvezetés a fasiszták nagyarányú támadó hadműveletével számolva a 129. brigád kivételével az összes nemzetközi brigádokat Katalóniában összpontosította. Az átcsoportosításnak az volt a célja, hogy egy Katalóniából kiinduló oldaltámadással visszaszorítsák a lázadó és intervencióss csapatokat. Az erők azonban mindkét részről annyira kimerültek, hogy ezt az oldaltámadást csak a keleti hadműveletek után, 1938 júliusában, az úgynevezett ebrói offenzíva során lehetett elkezdni.

*

Az 1938-as év — és egyben az egész spanyol polgárháború — egyik legnagyobb hadművelete az ebrói támadás volt, melynek az lett volna a célja, hogy az elszakított Katalóniát egyesítse a köztársaság központi területeivel. Ennek érdekében hozták létre az úgynevezett „Ebro Hadsereget” Juan Modesto parancsnoksága alatt. Ez a hadsereg négy hadtestből, az 5., a 12., a 15., valamint a 18. hadtestből tevődött össze. Az utóbbi a hadsereg-tartalékot képezte.

A magyar önkéntesek — az 51. zászlóalj — a 13., „Dąbrowski” nemzetközi brigád kötelékében a 15. hadtest 35. hadosztályához tartoztak. Az átkelésre július 24-ről 25-re virradó éjjel került sor, egy 25 kilométeres arcvonalszakaszon. A kezdeti időszakban a köztársasági erők jelentős sikereket értek el és egy nagykiterjedésű hídfőt hoztak létre. Az ebrói támadás arra kényszerítette a fasisztákat, hogy félbeszakítsák támadásukat a levantei arcvonalon és összesen tíz hadosztályt összpontosítsanak más arcvonalokról az Ebro menti harcok színterére.

A támadás során a 35. hadosztály kötelékén belül elsőnek a magyar zászlóalj kelt át a szeszélyes folyón. Tőlük jobbra a 11. nemzetközi brigád jól ismert katonái harcoltak, Münnich Ferenc parancsnoksága alatt. A magyar zászlóalj június 24-én, 21 óra 30 perckor kapta meg az átkelési parancsot és éjjel után fél egyre sikeresen végre is hajtotta. Camposinest elfoglalva — a továbbiakban a hadosztály második lépcsőjében — Gandesa város irányában tört előre.⁵⁴

Az ebrói csata a legjobban átgondolt, megtervezett és tervszerűen végrehajtott köztársasági hadműveletek egyike, ugyanakkor a legvéresebb és legnehezebb harctevékenysége is volt a spanyol polgárháborúnak. A had-

⁵⁴ PA. Spanyol polgárháborús mikrofilmgyűjtemény. 8. sz. tekeres, 33., 34. filmkockák. Az 51. zászlóalj hadműveleti jelentése az ebrói átkelésről, 1938. augusztus 9-én. Az eredeti Moszkvában, a CPA-ban.

műveletek négy szakaszra tagozódtak. Kezdődött a folyón való erőszakos átkeléssel, folytatódott a gandesai előnyomulással, majd a Sierra Pandols és a Sierra Cabals közötti védelemmel. A hadműveletek negyedik szakaszában, a folyóhoz való visszavonulásban, a nemzetköziek már nem vettek részt.

A hadművelet hibájául lehet felróni, hogy a köztársasági hadvezetés kevés erőt és eszközt vont össze a támadás végrehajtására, ugyanakkor a tartalékok képzése sem volt megfelelő, nem volt elég erős ahhoz, hogy a támadást megfelelő ütemben tovább tudja fejleszteni. Mindezen hiányosságoknak azonban objektív okai voltak.

Mindennek ellenére az ebrói támadás jelentősége óriási. Az „Ebro Hadsereg” kétszázhuszezer főből állt, melyből az ütközetekben kétszázezren vettek részt. Kétszázötven löveggel, száz harckocsival és száz repülőgéppel szálltak szembe a francóista hadsereg négyszázezer katonájával, több mint ezer lövegével, mintegy kétszáz repülőgépével és háromszáz harckocsijával.

Aznar, a fasiszták haditudósítója írta, hogy az itt összpontosított tüzérségi erők a legnagyobbak voltak a háború kezdete óta, itt tevékenykedett majdnem valamennyi bombázó és vadászrepülőgép, az olasz légiók légierői és a német Condor Légión is.⁵⁵

A fasiszta nagyhatalmak minden támogatása ellenére válságosra fordult Franco helyzete, kénytelen volt újabb segítségért Hitlerhez fordulni. A Franco-kormány mellé akkreditált fasiszta német nagykövet ezzel kapcsolatban a következőket jelentette feletteseinek:

„Az itteni német és olasz katonai szakértők véleménye szerint kizárt dolog, hogy Franco belátható időn belül katonailag megnyerje a háborút, ha csak Német- és Olaszország nem hoz újabb anyagi és emberáldozatot Spanyolország javára.”⁵⁶

A segélykéréshez az illetékes német államtitkár a következő megjegyzést fűzte:

„Biztosítani akarjuk Franco teljes győzelmét? Ez esetben erős katonai segítségre van szükség!” Majd így folytatta: „Ha csak a védekezés lehetőségét akarjuk biztosítani — ebben az esetben is szükség van a segítségre.”⁵⁷

Így az intervenciók újabb és újabb támogatást kaptak. Franco ellentámadásai mind erősebb és erősebb hullámokban követték egymást.

Gandesa közvetlen közelében a köztársaság zászlaja lengett a Pandols és a Cabals csúcsain. Ezt az arcvonalszakaszt balról a 13., jobbról a 11. nemzetközi brigád védte. Francóék itt akartak rést törni a köztársaság védelmén. Augusztus 15-én hajnalban a fasiszták tüzérsége tüzet nyitott a Sierra Pandols-i állások ellen. A Junkers 52-esek és a Savoiaok sűrű hullámokban ontották bombáikat a kopár sziklákra. A teknő alakú hegyen sziklafal omlott alá az egész vidéket megremegtető földrengéstől.

Kékessárga lángnyelvek csaptak a magasba. A hegy gerince fölött vörösbé borult az ég, amint a pergőtűz végigsöpörte a csúcsokat. A zászlóalj több

55 Idézi *Lister, Enrique: La Batalla del Ebro.*, a *Boletín de Información*. Prága, 1958. július 15. számában; *Aznar: Historia militar de la guerra de España*. Madrid, 1958.

56 Az angol kormány által publikált 672-es számú titkos német okmányból idézi *Lister* a fenti tanulmányában.

57 Uo.

magyarja lelte itt halálát, mint Zeke László⁵⁸ és Kolin László,⁵⁹ mindketten a magyar zászlóalj tisztjei. E harcok során sebesült meg Rajk László is; karját aknaszilánk törte el.

Az intervenció sok ereje a megújuló támogatás következtében egyre növekedett. A köztársaságiak minden hősiessége kevésnek bizonyult, kénytelenek voltak visszavonulni.

*

A magyar zászlóalj 1938. szeptember 28-ig volt a tűzvonalban. A spanyol köztársasági kormány ekkor kivonta a nemzetköziek a frontról és ugyanakkor követelte, hogy a fasiszták is vonjanak ki minden külföldi katonát.

Francóéknál azonban minden maradt a régigben, a Condor Légiónál az olasz hadosztályokig. A nemzetközi önkéntesek zömét Barcelonában, egy kis töredéküket — a 129. brigád katonáit — pedig Valenciában összpontosították, majd leszerelésük után ünnepélyesen elbúcsúztatták őket.

A magyar önkéntesek egy része, azokkal a nemzetközikkel, akik nem mehettek haza, mert hazájukban népelnyomó rendszer uralkodott, az észak-katalóniai Bellserratban, majd Palafrugellben időzött. 1939. január 23-án a Spanyol Kommunista Párt felhívására a még Spanyolországban tartózkodó önkéntesek, köztük a magyarok is, néhány kivétellel ismét fegyvert fogtak, hogy részt vegyenek az utolsó harcokban. Biztosítani kellett a francia határ felé özönlő polgári lakosságot, a sebesülteket és a kórházak visszavonulását.

A nemzetköziek körében óriási lelkesedést váltott ki, hogy ismét csatárokba állhattak. Még a sebesültek is jelentkeztek, közöttük Rajk László,⁶⁰ Tömpe András⁶¹ és Gyáros László.⁶²

A még Spanyolországban maradt önkéntesek a „Dąbrowski” brigád korábbi parancsnoka, Henryk Torunczyk lengyel elvtárs vezetésével egy hadosztályt képeztek. A 13. nemzetközi brigád egy lengyel és egy magyar zászlóaljából állt, új parancsnoka Szalvay Mihály lett. Rajtuk kívül a visszavonulásban részt vettek a 11. és a 12. nemzetközi brigád katonái is.

A nemzetköziek a spanyol harcosokkal együtt ezt az utolsó nagy feladatot is becsülettel teljesítették. A százötven kilométeren át tartó visszavonulás

58 Zeke László (1896—1938) bányász. Franciaországból ment Spanyolországba, ahol már korábban is részt vett a munkásmozgalomban.

59 Kolin László (1897—1938). Eredeti foglalkozása műszerész, majd bányász. 1919-től vett részt a munkásmozgalomban. A Tanácsköztársaság bukása után Franciaországba emigrált, onnan ment Spanyolországba. Először szakaszparancsnok, majd főhadnagyi rendfokozatban századparancsnok.

60 Lásd: *Strassenreiter Erzsébet—Sipos Péter*: Rajk László című tanulmányát. *Párttörténeti Közlemények* 1969. I. szám 155—156. oldalakon, valamint: *Fodor Zoltán*: A 3131 hazatér című memoárját. Budapest, 1964.

61 Tömpe András (1913—1971) gépészmérnök. 1931-től tagja a KMP-nek. 1937-ben Magyarországról sietett a spanyol nép segítségére, ahol 1939-ig mint századparancsnok harcolt. Franciaországban internálták, majd illegálisan hazatért Magyarországra. Itthon letartóztatták, de a Szovjetunióba szökött. A Nógrádi Sándor vezette partizáncsoport politikai biztosaként vett részt hazánk felszabadításában.

62 Gyáros László (1908—) újságíró, eredeti foglalkozása: aranyműves. 1928-ban Belgiumba emigrált, ahol kapcsolatba került a munkásmozgalommal. 1936-ban az elsők között ment Spanyolországba. Század politikai biztosként harcolt. Franciaországi internálásból 1939-ben a Szovjetunióba került. 1944 áprilisától egészen Magyarország felszabadításáig a szovjet Vörös Hadsereg kötelékében speciális propagandistaként tevékenykedett.

során harcolva védték a köztársaságot, sokezer spanyol asszonynak, gyermeknek, sebesültnek és öregnek mentették meg az életét.

A nemzetközi brigádok utolsó önkéntesei 1939. február 9-én és 10-én Port Bou-nál lépték át a francia—spanyol határt. Gyarmati csapatok, csendőrszuronyok fogadták őket. Fejük felett ott lengett a háromszínű francia lobogó, hirdetve a Nagy Francia Forradalom meggyalázott jelszavait: a „Szabadságot”, az „Egyenlőséget” és a „Testvériséget”.

ЕНЕ ДЪБЪРКЕИ

К 40-ЛЕТИЮ ОБРАЗОВАНИЯ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫХ БРИГАД В ИСПАНИИ

Резюме

Сорок лет тому назад в солнечный июльский день в Испанском Марокко по радио прозвучали позывные фашистского восстания: «Над всей Испанией безоблачное небо!» И этим было положено начало кровавой гражданской войны в Испании, продолжавшейся два с половиной года. На стороне Франко там находились и интервенты фашистской Германии, Италии и Португалии, всего около 300 тысяч солдат с огромным количеством оружия и военного снаряжения: около 1700 самолетов, более тысячи танков и две с половиной тысячи пушек.

Эта война с самого начала по своему масштабу превышала параметры гражданской войны: фашистская Германия и Италия считали её генеральной перетицией мировой войны.

Без интервенции фашистских держав Испанская Республика в короткое время могла бы расправиться с мятежниками. Но в соотношении сил — вследствие вмешательства извне — преимущество было на стороне мятежников, и это спасло Франко.

События в Испании, призыв о помощи испанского народа потрясли всё прогрессивное человечество во всем мире. Огромная масса трезво мыслящих людей содрогнулась от открытого и наглого нападения фашизма. Когда стало очевидным, что материальной поддержки недостаточно, международная солидарность пролетариата проявилась на еще более высоком уровне. Самые прекрасные примеры этого были показаны свободолюбивыми борцами мира — в том числе и лучшими сынами венгерского народа. Около 42 тысяч добровольцев сражались за Испанскую Республику. Из сыновей 54 наций была создана бригада, имевшая «тысячу языков и одно сердце», в ней находилось тысяча венгров. Почти половина добровольцев — борцов за свободу (двадцать тысяч человек) навсегда остались в Испании. Более пятисот венгров пали смертью храбрых.

Венгерские добровольцы, — насчитывавшие около тысячи человек, — представляли внушительную силу. Об этом свидетельствовали их воинские звания и должности. В Испанской народной армии сражались два венгерских генерала: Матэ Залка и Янош Гал, а также один полковник Дежё Яс — Хуан де Пабло. Девять человек имели воинское звание майора, в том числе и Ференц Мюних, который стал известным на испанской земле под именем Отто Флаттера, а число младших офицеров достигало примерно сотни.

История венгерских добровольцев, участников интернациональных бригад представляет собой ценную главу в истории прогрессивных традиций Венгрии. Бойцы «бригады с тысячу языков и одним сердцем» совершили вместе с испанским народом замечательные героические подвиги. Они были первыми, кто опознал надвигающуюся опасность фашизма в международном масштабе, и были готовы на все жертвы, чтобы обуздать его.

Статья стремится создать достойный памятник интернациональным бригадам, ставшим легендарными героями истории. В ней приводится их численный состав, их силы, воору-

жение, она до конца проследивает судьбу бойцов на фронтах гражданской войны в Испании, вплоть до февраля 1939 года, до момента интернирования их во Францию.

JENŐ GYÖRKEI

ZUM 40. JAHRESTAG DER KONSTITUIERUNG DER SPANISCHEN INTERNATIONALEN BRIGADEN

Resümee

Vor vierzig Jahren an einem klaren Julitag erklang in Spanisch Marokko das Rundfunksignal des faschistischen Aufstandes: „Über ganz Spanien ist der Himmel wolkenlos!“ Und damit begann ein zweieinhalb Jahre lang dauernder blutiger Bürgerkrieg. An der Seite Francos standen die Interventionstruppen des faschistischen Deutschlands, Italiens und auch Portugals, insgesamt etwa 300 000 Mann mit einer entsetzlichen Menge an Waffen und Kriegsmaterial: etwa 1700 Flugzeugen, mehr als 1000 Kampfwagen und 2500 Geschützen.

Dieser Krieg übertraf von Anfang an die Maße eines Bürgerkrieges; das faschistische Deutschland und Italien haben ihn für die Hauptprobe des Weltkrieges gehalten.

Ohne die Intervention der faschistischen Großmächte hätte die Republik Spanien mit den Aufständischen in kurzer Zeit abgerechnet. Doch haben sich die Kräfteverhältnisse infolge der Intervention von außen zu Gunsten der Aufständischen gestaltet und das rettete Franco.

Die Ereignisse in Spanien, die Hilferufe des spanischen Volkes haben die fortschrittliche Menschheit der ganzen Welt aufgerüttelt. Entsetzen ergriff die große Menge der nüchtern denkenden Menschen angesichts des offenen und unverschämten Angriffs des Faschismus. Als es offenbar geworden war, daß die materielle Unterstützung nicht genüge, trat die internationale Arbeitensolidarität auf noch höherer Ebene an den Tag. Das schönste Beispiel boten in dieser Hinsicht die freiheitliebenden Söhne der Welt, unter ihnen auch die Besten des ungarischen Volkes. Etwa 42 000 Freiwillige kämpften an der Seite der Republikaner. Die „Brigade mit tausend Zungen und einem Herzen“ rekrutierte sich aus den Söhnen von 54 Nationen; unter ihnen befanden sich 1000 Ungarn. Ungefähr die Hälfte der Freiwilligen der Freiheit — 20 000 Mann — sind auf ewig in Spanien geblieben. Von den Ungarn erlitten mehr als 500 den Heldentod.

Die ungarischen Freiwilligen — etwa 1000 — repräsentierten eine ansehnliche Kraft. Dies bezeugen auch ihre Rangstufen und Einteilungen. In der spanischen Volksarmee kämpften zwei ungarische Generäle: Máté Zalka und János Gál, ein ungarischer Oberst: Dezsó Jász — Juan de Pablo. Neun bekleideten den Rank eines Majors, unter ihnen Ferenc Münnich, der in Spanien unter dem Namen Otto Flatter bekannt geworden ist, und die Zahl der Hauptleute und Subalternoffiziere betrug fast 100.

Die Geschichte der ungarischen Freiwilligen der internationalen Brigaden bildet einen wertvollen Abschnitt unserer fortschrittlichen Traditionen. Die Krieger der „Brigade mit tausend Zungen und einem Herzen“ vollbrachte gemeinsam mit dem spanischen Volk großartige Heldentaten. Sie waren die ersten, die in internationalem Maßstab hervorbrechende faschistische Gefahr erkannten und bereit waren, zu deren Bändigung jedwedes Opfer auf sich zu nehmen.

Den zu legendären Helden der Geschichte gewordenen Brigaden will die Studie ein würdiges Denkmal setzen. Sie beschreibt ihre Zahl, Kraft, Bewaffnung und begleitet sie an sämtlichen Fronten des spanischen Bürgerkrieges bis zum Februar 1939, ihrer Internierung in Frankreich.

GAZSI JÓZSEF

EJTŐERNYŐS PARTIZÁNTEVÉKENYSÉG ÉS ELHÁRÍTÁS MAGYARORSZÁGON 1941-BEN

„Negyvenegy! Csak egy évszám
volna?

Azóta már —

történelem.”

JEVGENYIJ VINOKUROV¹

A közhiedelem azt tartja, de a szakemberek többsége is azon a véleményen van, hogy 1944. március 19-ig, pontosabban a kritikus 1944-es esztendő nyaráig a magyar antifasiszta és partizánmozgalom történetében semmi jelentős dolgot nem mutathatunk fel. Ez a megállapítás már eleve tarthatatlan, hiszen elfeledkeznek az ország akkori területéhez tartozó Kárpátaljáról, Bácskáról és Muraközről, amelyek a szovjetellenes háború kitörésétől kezdve állandóan az ország forró pontjai voltak. A néptömegek harcát északkeleten a KMP, délen a Jugoszláv Kommunista Párt vezette, s mindkét helyen már korán eljutottak az antifasiszta ellenállás csúcspontját jelentő fegyveres partizánműködésig.

A kommunisták vezette haladó erők politikai síkon vívott küzdelme már 1941 végén, 1942 elején szép eredményeket mutatott fel. Ezután elkövetkezett a megtorlás, a hanyatlás fázisa, s a terror oly féktelenné vált, hogy szinte moccanni sem lehetett.

Az antifasiszta ellenállás csak sajátos, az adott viszonyok között is megvalósítható formában jelentkezhetett. A háború kezdeti szakaszában — csak a fontosabbakat említve — az alábbi jelenségeket figyelhetjük meg.

- Szabotázsaktivitás. A termelés csökkentése.
- Az antifasiszta rádióadók hallgatása, híreinek terjesztése.
- Szolidaritás. Politikai üldözöttek, foglyok segítése, bújtatása. A lenygel menekültek, internáltak támogatása.
- Propagandamunka. Igaz hírek terjesztése a háború okairól, céljairól, a frontok helyzetéről. A katonák, a bevonulók felvilágosítása a fronton tanúsítandó magatartásról. A Szovjetunió igazságos harcának megismertetése.
- Törekvés az antifasiszta erők egységfrontjának megteremtésére.

¹ Mai orosz líra. Budapest, 1963. 58. o.